

СИМОНЕТТА МІЛЛІ КОНЕВКО

«ВИЖИВАННЯ В АУШВІЦІ» ТА УЗИ СПІВЧУТТЯ У ТАБОРАХ

Книга Примо Леві «Виживання в Аушвіці» починається з авторського парафразу «Шма Ісраель» – однієї з головних молитов юдеїв, яку промовляють під час ранішнього та вечірнього Богослужінь, а також у час небезпеки на межі між життям і смертю. Цей епіграф, що пояснює і тему книги, і її першу назву («Якщо це людина»), закликає перейнятися трагедією євреїв та проклясти тих, хто нею знехтує. Вірш підкреслює контраст між тими, хто живе у комфорті та задоволенні, й тими, хто страждає понад усіляку уяву:

Ви, хто живете у спокої
В своїх теплих будинках,
Ви, хто маєте, вертаючись з роботи,
Гарячу їжу й усміхнені обличчя навколо,
Згляньтеся, чи не людина той,
Хто працює у багні,
Хто не знає спокою,
Хто бореться за окрась хліба,
Хто гине через так або ні¹.

¹ *Levi P. Survival in Auschwitz. – New York, 1993. – P. IX.*

Співчуття до інших є важливим елементом тексту-свідчення Леві; в епіграфі він закликає читача задуматися про страждання дегуманізованих жертв Голокосту².

До сьогодні науковці намагаються описати свідчення або літературні твори про Голокост як жанр. Рейчел Н. Баум стверджувала, що окремішність такого матеріалу полягає в особистому сприйнятті автором болю: «Таким чином, суперечки про унікальність можуть бути змінені на суперечки про відповідну емпатію, про те, як сприймати страждання своє та інших»³. Інші відзначали необхідність різних сфер знання, щоб зрозуміти агонію єврейського народу. Джеймс Т. Кьямпі описував порушення моральних норм у «Вживанні в Аушвіці» у світлі Крочевого філософського концепту «жахливої величі» («*atrocious sublime*»): «“Якщо це людина”⁴ описує як *unicum* тотальну відмежованість, якою був Аушвіц. Це світ, обрамлений та просочений постійною загрозою жахливої та невимірної межі буття, – перетворення людини на попіл – всеохопної віктимізації, повного стертя»⁵. Кьямпі використав філософський концепт задля опису того шоку, який євреї мали пережити в Аушвіці. Праця Леві втілює для нього унікальний приклад недії етичних настанов та постійної загрози перетворення на ніщо. Виникає запитання: як в атмосфері повної недовіри люди можуть відчувати будь-який емоційний зв'язок один з одним?

Хоча більшість досліджень про тих, хто пережив Голокост, відповідає ідеографічній моделі яка концентрується на критичному аналізі конкретних особистостей та впливу на них пережитого,

² Леві часто закликає читачів замислитися над тим, що пережили євреї. У «Втоплених та врятованих» він передає загальну тему, що «”жодна людина не є островом” і подзвін завжди по всіх. З тим, існують ті, хто перед лицем злочину інших або власного відвертаються, щоб не бачити його і не зважати на нього» (Levi P. *The Drowned and the Saved*. – New York, 1989. – P. 85).

³ *Baum R.N. Ethics in the Face of Auschwitz: The Emotional and Pedagogical Responsibility of Holocaust Remembrance* (doctoral dissertation). – University of Wisconsin-Milwaukee, 1997. – P. 51.

⁴ Книга «Вживання в Аушвіці» була вперше видана під назвою «Se questo è un uomo» («Якщо це людина») у 1947 р.

⁵ *Chiampì Ja. T. Testifying to his Text: Primo Levi and the Concentrationary Sublime // Romanic View*. – 2001. № 92. – P. 492.

праця Леві зосереджується також на емоційних компонентах. Його текст відбиває бажання відобразити події об'єктивно та проаналізувати їхні емоційні першопричини. У вступі автор визнає, що книга мало може додати до детально описаних жахів, що їх чинили у «таборах винищення». Його особисто підштовхнуло до написання тексту бажання усвідомити власний досвід та надати глибокий аналіз людської душі у Голокості.

Незважаючи на жахи таборів та загальний стан ізольованості, Леві показує особливі обставини, в яких виникає емоційна співучасть, подаючи цінний матеріал для підкріплення одних компонентів теорії співчуття та перегляду інших. Метою цього дослідження є розглянути «Виживання в Аушвіці» Леві у світлі теорії емоцій, зокрема співчуття. Для досягнення цієї мети особливо важливими, серед інших, є праці Марти Нуссбаум та Джона Портманна. Щоб усвідомити ті рідкісні миттєвості, що спричиняють співчуття, та пролити світло на сам феномен, цей аналіз стосуватиметься також тих умов, що зазвичай перешкоджають виникненню цієї емоції.

Щоб зрозуміти важливість співчуття, варто відокремити його від решти подібних емоцій. Є певні відмінності у тому, як поняття жалю, симпатії, емпатії та співчуття використовують у науковому дискурсі. Дослідники, як-от Жанін Янг-Мейсон, Марта Нуссбаум, Морін Вайтбрук, Елізабет Портер та інші, намагалися розмежувати ці поняття, хоча й не дуже переконливо. Наприклад, Ж. Янг-Мейсон пише, що співчуття є більш загадковим і його значення, як у випадку поняття «свобода», стає зрозумілим на практиці через бажання та потреби⁶. Для неї співчуття є особливим через якусь невловиму рису, що робить цю емоцію менш означуваною. Вона порівнює співчуття зі свободою, оскільки воно створює взаємну близькість між особами⁷. Лоренс Блум та Джон

⁶ *Young-Mason Je. Understanding Suffering and Compassion // Cross Currents: The Journal of the association for Religion and Intellectual Life. – 2001. – Vol. 51, № 3. – P. 347.*

⁷ Сюзанна Кін у праці «Нові закони емпатії» відмежовує емпатію від симпатії, розрізняючи «спонтанне, направлене до інших, відповідне почуття, як-от емпатія, та більш глибоку, диференційовану турботу про інших, як-от симпатія (яку в психологічній літературі іноді називають емпатичною турботою)» (*Keen S. Empathy and the Novel. – Oxford, 2007. – P. 5.*)

Стейнс, натомість, підкреслюють серед основних рис співчуття альтруїзм та турботу один про одного.

Деякі науковці використовують поняття «співчуття» та «жаль» як взаємозамінні, однак інші, серед них і Нуссбаум, уникають терміна «жаль», оскільки в сучасному уявленні про емоції він асоціюється з елементами зверхності та зарозумілості – конотаціями, яких немає в класичних теоретичних працях грецьких та французьких філософів. Розмежування цих двох емоцій, яке запропонував Морін Вайтбрук, базується на залученості спостерігача. Обидві емоції можуть з'явитися як миттєва реакція спостерігача на страждання та результат наступних міркувань над ситуацією. І в той час як жаль виражає просто почуття, співчуття передбачає дію або реакцію на це почуття. На відміну від співчуття, жаль – це початкова болісна залученість спостерігача, котрий виражає свою першу реакцію на страждання менш емоційно⁸. Відповідно, жаль є посереднім емоційним рівнем, котрий може або розвинутися у більш дієве співчуття, або зникнути зовсім. Для Вайтбрук споглядання страждання потребує більших емоційних та розумових зусиль, щоб спричинити співчуття, а отже, створити чи заперечити першу ідентифікацію з тим, хто страждає. На відміну від жалю, щоб активувати співчуття, особі може бути потрібне ширше розуміння контексту та усвідомлення подій (як-от певних видів взаємодії між членами сім'ї чи різними культурними нормами).

Емпатія зазвичай асоціюється з обмеженим залученням спостерігача⁹ та відрізняється від співчуття значущістю ситуації. Особа може відчувати емпатію як у гарних, так і в поганих ситуаціях, натомість співчуття можливе лише у важких ситуаціях. З іншого боку, науковці, зокрема Елізабет Портер, розрізняють емпатію та співчуття відповідно до позиції того, хто страждає. Власне емпатія зосереджується на ситуації спостерігача, натомість співчуття фокусується на особі, яка зазнає страждань. Згідно з Портер, емпатія вимагає пошу-

⁸ *Whitebrook M. Compassion as a Political Virtue // Political Studies. – 2002. – № 50. – P. 530.*

⁹ *Nussbaum M. Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions. – Cambridge, 2001. – P. 302.*

ку зв'язку з досвідом спостерігача, в той час як при співчутті цей зв'язок може лише підсилити реакцію, оскільки увага спостерігача звертається на того, хто страждає¹⁰.

Відмінність між симпатією та співчуттям, натомість, полягає у кількості страждання, що його відчули як той, хто страждає, так і спостерігач та, відповідно, у ступені емоційної залученості спостерігача¹¹. Нуссбаум наголошує також, що симпатія та співчуття походять від негативного сприйняття біди іншого, а от емпатія не обов'язково передбачає таке сприйняття.

Ми побачили, що співчуття можна відокремити від жалю, емпатії та симпатії, аналізуючи тип болю, наступну реакцію спостерігача та перспективу, з якої такий біль сприймається. Чітке розмежування цих емоцій неважливе для цієї статті, оскільки вона фокусується радше на політичних чи соціальних наслідках, які може мати емоційна залученість до болю іншого, аніж на інтенсивності цього болю чи перспективі його сприйняття. Як визначив Джордж Рей, такий аналіз зосереджується на важливості і відносних наслідках, які може спричинити весь широкий спектр співчутливої поведінки. Цей підхід є визначальним для цієї статті, бо він дає змогу ширше досліджувати доречні емоції та надає загальніший образ палітри людських емоцій, на якій, своєю чергою, з'являються нові аспекти поодиноких емоцій, що їх годі було побачити за окремого аналізу.

Ця стаття розглядає співчуття як поведінкову залученість до болю індивіда. Конкретніше, це афективна участь у досвіді іншого, яку видно через зміну почуттів або сприйняття, або дію на покращення ситуації іншого. Вона може полягати в підбадьорливому слові, підтримці, чуйному жесті, що відкрито визнає біду іншого. Моя модель співчуття була сформована на основі докладних досліджень Нуссбаум цієї емоції. Вона визначає три компоненти співчуття: «судження про значущість (серйозна погана подія трапилася з кимось); судження про невинуватість (ця особа не сама спричинила свої страждання); та судження доброзичливості (ця особа чи створіння є важливим елементом у моїй системі потреб і цінностей,

¹⁰ Porter E. Can Politics Practice Compassion? // *Hypatia*. – 2006. – № 21. – P. 102.

¹¹ Nussbaum F. Op. cit. – P. 302.

її добробут є позитивним)»¹². Дослідження цих компонентів (або їх відсутності) дасть змогу зрозуміти значення співчуття у таборах та його соціальних та етичних наслідків, щоб визначити шляхи опору нацистській ідеології. Щоб осягнути важливість цієї емоції, важливо також усвідомити оманливі ситуації, які перешкоджають формуванню співчуття.

ОМАНЛИВЕ СПІВЧУТТЯ

Хоча інші автобіографічні праці підкреслюють важливість інтроспекції як способу опиратися¹³ щоденній рутині концентраційних таборів, Леві підкреслює глибинну самотність *табору*¹⁴: «Тут боротьба за виживання триває без упину, бо кожен відчайдушно і безвихідно самотній»¹⁵. Леві ясно описує, чому емоційна залученість так важко дається в таборі:

Якщо хтось... сумнівається, він не знайде допомоги; навпаки, інший відштовхне його з дороги, адже ніхто не зацікавлений у ще одному «mussleman»¹⁶, який щодня заледве плентається на роботу; а якщо хтось дивом, завдячуючи дикому терпінню чи підступу, знаходить новий спосіб оминати найважчу роботу – нове мистецтво, яке здобуде йому унцію хліба, – він намагатиметься тримати цей метод у секреті, і його за це цінуватимуть і поважатимуть, він матиме з того унікальний зиск: він стане сильнішим, а отже, його боятимуться, а кого бояться – той є, *ipso facto*, кандидатом на виживання¹⁷.

У цьому уривку Леві показує, що логіка виживання в таборах знищення базується на цілковито особистій боротьбі за виживання. Ця логіка не зважає на потреби інших. У світі, де логіку життя

¹² Ibid. – P. 321.

¹³ Докладніше про це див.: *Brenner R.F. Writing as Resistance: Four Women Confronting the Holocaust.* – University Park, PA: Pennsylvania State University Press, 1997. – P. 5.

¹⁴ Тут в оригіналі використано німецьке слово «lager», далі по тексту у таких випадках вживається термін *табір* курсивом (*прим. пер.*).

¹⁵ *Levi P. Survival in Auschwitz.* – P. 88.

¹⁶ У цьому контексті – «доходяга» (*прим. ред.*).

¹⁷ Ibid.

перекручено, твердження філософа Джона Портманна видається неправильним: «Нам є користь від виявів співчуття загалом»¹⁸ перетворюється на точніше «Нам є користь від виявів загальної байдужості», бо страждання кожного настільки нестерпні, що спричиняють неприйняття болю інших. Стає неможливим перейматися болем інших людей, а кожне явне співчуття іншому майже напевне являє собою «оманливе співчуття», емоційну участь, на меті якої є не допомога іншому, а задоволення власних потреб.

У розділі «Втоплені та врятовані» описи Леві стають детальнішими, подають насиченіший погляд на табірне життя, ніж попередні розділи, де оповідь була скоріше одноманітна та хронологічно орієнтована. Тут Леві підкреслює оманливу емоційну залученість. Він використовує термін «жаль», який в оповіді є взаємозамінним зі «співчуттям» та демонструє чуйність до проблем іншого. Взагалі, важливим для усвідомлення елементом співчуття є його об'єднувальний характер. Загальновизнаним є те, що ця емоція пов'язує двох або більше осіб, визнаючи страждання нещасних.

У випадку оманливого співчуття визнання болю іншого не має місця. Спостерігач зацікавлений винятково у власному добробуті, а не у стані іншої особи. Оманливе співчуття стосується потреб спостерігача, а не того, хто зазнає страждань. Як зауважує Л. Блум, співчуття може означати дію, протилежну власним настроям¹⁹, а от оманлива дія стосується лише поглядів і уявлень спостерігача. Іншими словами, дії співчуття є безкорисливими, оскільки надають можливість особі змінювати власний настрій, щоб виразити повагу до інтересів іншого; натомість оманлива поведінка є егоцентричною, адже нею рухає лише бажання спостерігача досягти власної мети.

У цьому розділі Леві вводить образ Анрі²⁰, який має свою особливу відповідь на умови в таборах. Він є ключовим для розуміння

¹⁸ *Portmann J.* When Bad Things Happen to Others. – New York, 2000. – P. XII.

¹⁹ *Blum L.* «Compassion». Explaining Emotions. – Berkley, 1980. – P. 514.

²⁰ Анрі – це образ 16-річного Пауля Штайнберга, депортованого до Аушвіца та направленого на роботи до лабораторії з Леві. Через п'ятдесят років він уточнює думку Леві про себе у книзі «І ти говори: підрахунок виживання» (*Steinberg P.* Speak You Also: A Survival Reckoning / Tr. L. Coverdale. – N.Y.: Metropolitan Books/Henry Holt and Co. – 163 p.).

поняття оманливого співчуття: «Анрі, з іншого боку, надзвичайно цивілізований та розсудливий, він має повну й органічну теорію вживання у *таборі*. Йому лише двадцять два, він надзвичайно обізнаний, говорить французькою, німецькою, англійською та російською, розуміється на науці та класичній культурі»²¹. Леві ставиться до Анрі з презирством через його корисливість. Але водночас автор відчуває прихильність до нього через «відмінний рівень обізнаності у науці та класичній культурі»²². Анрі – надзвичайно приваблива особистість: «З Анрі дуже приємно розмовляти у час відпочинку. Це також дуже корисно: немає в таборі чогось, чого б він не знав, чого б він вже не обміркував детально і послідовно... Говорити з Анрі корисно і приємно: іноді це також несе відчуття близькості і тепла, як повноцінне спілкування або й прихильність»²³.

Але шарм Анрі оманливий. Щойно він цинічно визначав когось як «синочка», аж ось починає панькатися з цією особою для своєї вигоди. «Він слухає з наростаючим співчуттям, його глибоко зачіпає доля цього нещасного молодого чоловіка; через короткий час він починає пожинати плоди»²⁴. Анрі знає, як викликати співчуття у в'язнів, вільнонайманих робітників, службовців. Він використовує свої здібності, надаючи сексуальні послуги для власної вигоди, та використовує емоції для власного зиску: «Анрі виявив, що жалість, як примітивне та інстинктивне почуття, дає гарні плоди, якщо вдало її ростити, особливо у примітивній свідомості тварюк, які нами командують, тих самих тварюк, яких не мучить совість за побиття нас без причини чи втоптування нас обличчям у бруд; він не прогавив великої практичної вигоди такого відкриття, на ньому він вибудував своє власне ремесло»²⁵.

Тут Леві ясно вказує, що жаль є способом участі у стражданні іншого. Однак у «примітивній свідомості тварюк» ця емоційна дія не спрямована на допомогу іншим, оскільки походить не від

²¹ *Levi P. Survival in Auschwitz.* – P. 98.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.* – P. 100.

²⁴ *Ibid.* – P. 99.

²⁵ *Ibid.*

співучасті, а від уявної вищості над ними. В результаті Анрі використовує «оманливе співчуття», покликане захистити його від важкої праці та, зрештою, від «селекцій». Леві бачить у ньому професійного звабника та порівнює зі змієм у книзі «Буття» через холонокровність, з якою той полює на жертву. Він завершує розділ, присвячений Анрі, словами: «Я знаю, що Анрі сьогодні живий. Я багато б віддав, щоб дізнатися про його життя як вільної людини; але я не хочу знову побачити його»²⁶.

Як згадувала Марта Нуссбаум у своєму дослідженні про співчуття, відразу перешкоджає співчуттю. Люди відчувають відразу до тих, хто уособлює межу між «справді людським» та «головно тваринним»: «Завжди в історії певні відразливі властивості – слизкість, сморід, липкість, розклад, бридкість – постійно і нав'язливо поєднуються, ба навіть проектувалися на групу, щодо якої привілейовані групи бажали ствердити свій вищий людський статус. Євреї, жінки, гомосексуали, недоторкані, представники нижчого класу, усіх їх уявляли гнилими за властивостями їх тіла»²⁷.

Ті, хто почуваються вищими, стверджують свою вищість через відразу до окремих осіб, яких позначено як нечистих. Як бачимо з авторського опису Анрі, молодий чоловік розуміє почуття окремих «тварюк», але, замість опору, він використовує їх до власної вигоди. Підкреслюючи образ в'язнів, накинутий їхніми поневолювачами, він не лишає в'язням надії. Більше того, цим оманливим співчуттям він погіршує ситуацію поневолення та експлуатації.

Філософ Джон Портманн відзначав, що оманливе співчуття не має пов'язуватися винятково з надзвичайними ситуаціями: «Іноді ми вдаємо, що співчуваємо іншим, тому що хочемо отримати відповідний страховий поліс, який покрив би наші потреби, коли з нами трапиться лихо»²⁸. Навіть у повсякденному житті люди симулюють емоційну залученість, як це робить Анрі, задля егоїстичної власної

²⁶ Ibid. – P. 100. Згідно з Габріелем Мотолою, автор не хоче бачити Анрі, бо той «зрадив принципи, які Леві бачив важливими, щоб лишатися людиною» (*Motola G. Fiction // Nation. – 1992. – 12 Oct. – P. 2*).

²⁷ *Nussbaum F. Op. cit. – P. 347.*

²⁸ *Portmann J. Op. cit. – P. XII.*

вигоди, а не з турботи про інших. Ця ситуація, однак, дещо інша, адже у повсякденному житті не передбачає зиск за рахунок того, хто страждає. Натомість у надзвичайних умовах концентраційного табору співчутливе ставлення до осіб, які страждають, може принести значну вигоду спостерігачам. Спокуса висловити оманливе співчуття є постійною. Доброзичливість до інших можна використати як інструмент, але вдавнення власних почуттів ставить особу в сумнівну позицію, коли та сама є об'єктом співчуття та чуйності. Небажання Леві співчувати Анрі може мати глибший зміст, оскільки обман та використання з боку іншого в'язня могли означати втрату надії людьми загалом.

СПІВЧУТТЯ

Попри власну оду самотності, Леві стає учасником стосунків, які стверджують засадничо інакшу реакцію на табір та відновлюють його віру в людяність. Його дружба з Альберто та Лоренцо свідчить на користь співчуття як способу протистояння принципам функціонування табору.

Моделі співчуття, надані Леві, уособлюють три компоненти співчуття Нуссбаум. Однак, зважаючи на умови, відображені у праці Леві, потрібне додаткове пояснення перших двох суджень: про значущість (серйозна погана подія трапилася з кимось); про невинуватість (ця особа не сама спричинила свої страждання). В умовах екстремальних, умовах небезпечних для життя (а саме такі умови переважали під час Голокосту), не лише серйозні, значні події можуть викликати співчуття, а й банальні життєві епізоди. Тут надзвичайно важливо переосмислити важливість деяких предметів. Більше того, у концентраційних таборах банальні побутові речі сприймаються як скарб через свою незамінність; отже, їх втрата може спричинити співчуття. Натомість надзвичайні події, як-от хвороба, голод, побиття та смерть, не обов'язково є причиною співчуття.

Інший елемент співчуття, згідно з Нуссбаум, пов'язаний з усвідомленням провини третіх осіб. Інакше кажучи, ми відчуваємо співчуття, якщо вважаємо, що особа, яка страждає, не сама винна у спричиненні своїх страждань. Але у світлі історії Голокосту, наприклад, потрібно

брати до уваги іншу, порівняно із зовнішнім світом, моральну систему. Леві пояснює, що, наприклад, крадіжка в таборі є явищем очікуваним і необхідним. Відповідно, страждання можуть бути спричинені діями самої особи і все одно викликати співчуття.

Стосунки Леві та Альберто віддзеркалюють силу людського духу. Альберто, кращий друг Леві, зрештою загине від рук німців під час евакуації табору. На відміну від багатьох інших в'язнів, його зображено як людину морально сильну: «Альберто потрапив у табір із піднятою головою, і він живе тут, лишаючись незмінним та непроданим»²⁹. Більше того, Альберто здатний підлаштовуватися до навколишніх умов, а його чесність оберігає його від морального занепаду, що панує у таборі. Він бачиться сильною людиною, чий розум та чуття допомагають йому протистояти болю та боротися за життя. Для Леві Альберто «першим з нас усвідомив, що це існування є війною; він не попускав собі ні в чому, не витрачав часу на скиглення та жалість до себе, а одразу став до бою»³⁰.

Леві також вважає, що поведінка Альберто заохочує розуміння та співчуття; він поєднує ці почуття зі здатністю особи, яка страждає, безпосередньо викликати їх, а не відшукувати. Саме поведінка Альберто – його мова тіла, небайдужість до людей – викликає емоційну залученість: «Він має розумові та чуттєві переваги і вміє переконувати; а часто просто лишається на своєму, визнаючи рівність думок. Він миттєво все розуміє: знає трохи французьку, але розуміє усе, що кажуть німці та поляки. Він відповідає італійською та жестами так, що його одразу розуміють, і одразу викликає симпатію. Він бореться за своє життя, але лишається другом для усіх. Він знає, кого підкупити, кого уникати, у кого викликати співчуття, кому протистояти»³¹.

Альберто розумний, кмітливий, говорить і розуміє різними мовами; він знає, як домогтися емоційного зв'язку та у кого пробудити співчуття. Автор хоче, щоб читач усвідомив, що моральні

²⁹ Ibid. – P. 57.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

норми табору протилежні до норм зовнішнього світу. На думку Леві, Альберто, на відміну від Анрі, є щирим, навіть коли чинить аморально (за нормами світу поза межами *табору*). Наприклад, він хоче «вкрасти рулони міліметрового паперу з термографів відділу сушки (*Desiccation Department*) та запропонувати їх медичному голові КаБе³² для використання в якості таблиць запису пульсу-температури»³³.

Вміння Альберто бачити, кого підкупити і чиє співчуття викликати, відрізняється від умінь Анрі, бо він «лишається другом для усіх»³⁴. Навіть порушуючи етичні норми зовнішнього світу, він не зраджує інших в'язнів. Леві згадує ці його здібності як чесноту: «З тим (і саме через цю його чесноту пам'ять про нього до сих пір так дорога мені) сам він не став продажним. Я завжди бачив і до сих пір бачу його – рідкісну постать сильного, але миролюбного чоловіка, проти якого зброя ночі лишається безсилою»³⁵.

На відміну від цього, поведінка Анрі викликає антипатію, бо є формою експлуатації, яка асоціює його скоріше з німцями, аніж із в'язнями. Зневажаючи інших в'язнів та встановлюючи з ними оманливі зв'язки, він, фактично, приймає умови німців та не залишає надії на зміни. Натомість Альберто викликає співчуття та захоплення, бо він висловлює повагу та чуйність. Його дії нагадують в'язням про інші норми взаємодії, пробуджуючи надію та відновлюючи довіру³⁶.

У книзі «Відповідальність та ризик свідчення: Примо Леві як зберігач пам'яті» Франка Моліно Сіньйоріні досліджувала важливість спілкування у *таборі*: «Коли люди можуть розуміти і знають, що хтось розуміє їх, вони стають менш чужими один одному. В умовах,

³² Аббревіатура від нім. *Krankenbau* – лазарет (*прим. ред.*).

³³ *Ibid.* – Р. 86.

³⁴ *Ibid.* – Р. 57.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ У книзі «*La Tregua*», назву якої перекладено англійською як «*The Reawakening*» або «*The Truce*» («Пробудження» чи «Кінець»), Леві стверджує, що, хоч він і не вибачить німцям, він не відчуває ненависті до них, бо ненавидіти іншу етнічну групу означає наслідувати нацистів (*Levi P. The Truce / Tr. Stuart Woolf. – The Bodley Head, 1965. – 222 p.*).

коли людей свідомо відчужують один від одного та змушують вдаватися до чисто біологічного виживання, мовлення уможлиблює людську взаємодію»³⁷. Сінйоріні зважає тут на важливість спілкування та здатність особи розуміти іншу мову. Справді, опанування іншої мови зменшує відчуття самотності індивіда, але використання мови задля обману, як це робить Анрі, може бути більш руйнівним, ніж будь-яке мовчання. Безумовно, такий обман є боліснішим, адже походить не від ворога, а від іншого ув'язненого. Спостереження Сінйоріні можна поширити на глибші аспекти розуміння та усвідомлення – не лише лінгвістичну здатність, а й загальне почуття єдності, співпереживання та співіснування між в'язнями, яке у певних умовах переростає у якусь співпрацю. Леві не бачить такої можливості у поведінці Анрі, саме тому він не готовий співчувати йому.

Підкреслюючи співчуття Альберто, яке він виражає та отримує, Леві описує атипову для жертв *табору* поведінку. Джеймс Гетлі у своїй праці щодо непомічання страждань в'язнів наступними поколіннями досліджував інший випадок: «Не має великого значення, чи ця забудькуватість спричинена черстою байдужістю чи, у більш тонкий спосіб, раціоналізованим виправданням, вписуванням страждань окремої жертви у так звану “загальну картину”. В будь-якому випадку унікальність страждання конкретної особи ігнорується – наруга над справедливістю та співчуття, викликана цією наругою, губляться в удаваній байдужості або поспішних поясненнях»³⁸. Гетлі не визнає жодних причин невизнання страждань жертв. Схожим чином визнання Леві поведінки Альберто та повага до його способу переживати страждання може бути виразом захоплення унікальністю його дій та етичних норм. Більше того, співчуття, яке викликає Альберто у інших в'язнів, можна розглядати, через його унікальність, як спосіб виміру етичних стандартів осіб у виняткових ситуаціях, як-от Голокост, коли неминучим є перегляд моральних норм поведінки.

³⁷ *Signorini F.M.* The Duty and Risk of Testimony: Primo Levi as Keeper of Memory // *Memory and Mastery*. – New York, 2001. – P. 178.

³⁸ *Hatley J.* Suffering Witness: The Quandary of Responsibility after the Irreparable. – Albany, 2000. – P. 3.

В той час як постать Альберто важлива для розуміння співчуття всередині табору, стосунки між Леві та Лоренцо допомагають розширити співчутливі взаємини за межі табору. Лоренцо – це італійський вільнонайманий муляр, котрий знав родичів Леві та щодня приносив йому харчову пайку. Він з'являється у розділі «Події літа»³⁹. Щоб зрозуміти важливість, яку Леві надавав Лоренцо, потрібно згадати одне з прислів'їв у таборі, яким і починається згаданий розділ: «Коли відбуваються зміни – це зміни на гірше – таким було одне з прислів'їв табору»⁴⁰. Леві продовжує: «Назагал, досвід багато разів показував нам марність будь-яких передбачень: навіщо намагатися вгадати майбутнє, якщо жодна наша дія, жодне наше слово не мають ані найменшого впливу?»⁴¹. Свідчення Леві показують постійний брак розуміння та впевненості, що унеможливує передбачення. Мінливість шансів на виживання в'язнів та відсутність жодних можливостей впливу на події виправдовують небажання заглядати у майбутнє, адже влади, щоб втрутитися, вони все одно не мають. Згідно з такою логікою, майбутнє у сприйнятті в'язнів може лише постійно гіршати.

Як противагу гіркоті та безнадії існування у таборах, Леві згадує свого друга Лоренцо, що являє собою разючий виняток зі звичних в'язням правил. Він буде найбільш життєдайною силою у виживанні

³⁹ Леві надає подальшу інформацію про Лоренцо в інтерв'ю з Ніколлою Караччіоло. Коли Караччіоло спитала, як Лоренцо Перроні опинився в Аушвіці, Леві сказав: «Так би мовити, він опинився там як волонтер. Він був мулярем італійської компанії, що працювала у Франції. З окупацією Франції німці перебрали контроль над компанією *en masse*. Вони перенесли її роботу до Німеччини, до Аушвіца, щоб побудувати величезну фабрику, про яку я розповідав, на якій я працював. У той час вона ще будувалася. Там було задіяно двадцять – тридцять будівельних корпорацій, більшість, звісно, німецькі». Леві більш детально розказує про життя Лоренцо у кн. «Моменти полегшення. Мемуари про Аушвіц», де він описує Лоренцо як особу, котра, не будучи тим, хто пережив, «померла від хвороби тих, хто пережив» (*Levi P. Moments of Reprieve. A Memoir of Auschwitz.* – New York, 1995. – P. 118). Зустрівши його знову, у Фоссано, Леві побачив «стомлену людину; втомлену не від ходьби, втомлену морально – втома, що не піддається лікуванню».

⁴⁰ *Levi P. Survival in Auschwitz.* – P. 116.

⁴¹ *Ibid.*

Леві, оскільки може діяти і на матеріальному, і на духовному рівні. На матеріальному рівні через свій вільний статус Лоренцо може легше збирати залишки їжі, яку він потім передає Леві та іншим. Він робить це, цілком усвідомлюючи, що може зазнати серйозної фізичної шкоди або загинути. На духовному рівні Лоренцо відзначається оптимізмом, позитивними очікуваннями та здатністю опиратися логіці *табору*. Він з'являється, коли Леві вже не вірить у майбутнє. Лоренцо є втіленням доброти, оскільки його увага до інших виникає лише з бажання допомогти їм.

Портманн намагається пояснити емоційне ставлення Лоренцо: «Таким чином, співчуття визначає іншого як особу у певному стані, ситуації чи умовах... Співчуття змушує мене полегшити страждання іншого... Співчуття об'єднує іншого як особу у біді та мене як того, хто мусить полегшити чи зупинити нужденність іншого»⁴². Лоренцо, який хоче долучитися до страждання іншого та полегшити його, уособлює далеке відчуття доброти та наповнює Леві вірою у виживання. Він пояснює важливість ролі Лоренцо у своєму виживанні: «Хоча спроби пояснити, чому пережив ці випробування саме я, на відміну від тисяч інших, мають мало сенсу, я вважаю, що насправді саме завдяки Лоренцо я сьогодні живий, не так через його матеріальну допомогу, як через те, що своєю присутністю, своєю природною і простою добротою він постійно нагадував мені, що поза нашим світом ще існував інший, справедливий світ, щось і хтось чисті та не спаплюжені, не здичавілі, чужі до ненависті та терору, – щось, що важко пояснити, далека можливість добра, задля якої варто вижити»⁴³.

Лоренцо руйнує один з основних принципів *табору*, демонструючи потенціал людського духу, та показує Леві, що назовні ще існує справедливий світ, що ще лишилося щось цілісне та невикривлене. Лоренцо більше, ніж будь-хто інший, заважає Леві забути, що він також людина: «Персонажі на цих сторінках не люди. Їх людяність поховано, або вони самі поховали її, під тиском злочинів пережитих, або скоєних... Та Лоренцо був людиною; його

⁴² Portmann J. Op. cit. – P. 209.

⁴³ Levi P. Survival in Auschwitz. – P. 121.

людськість була чистою і незабрудненою; він був поза цим світом зречення. Завдячуючи Лоренцо, я спромігся не забути, що сам також є людиною»⁴⁴. Незважаючи на приниження, яких зазнавали в'язні, Лоренцо спромігся відмежуватися від цих умов та надалі виявляти людяність і повагу. Він є вільнонайманим працівником, але його якості особливо захоплюють, зважаючи на багато свідчень, що підтверджують як приниження було звичайним методом перетворення ув'язнених на нелюдських істот.

У книзі «16 жовтня 1943 р.: вісім євреїв» Джакомо Дебенедетті визначив, що приниження було основним компонентом нацистської поведінки: «Через короткий час, як і в усіх місцях, настільки переповнених людьми, місце забруднювалось затхлим повітрям, як отруйним газом, що впливав на усіх в'язнів та усі місця депортації. Охоронці та наглядачі майже завжди перешкоджали доступу до вбиралень. Мета приниження, деморалізації, перетворення цих людей на людські ганчірки, без волі та самоповаги, швидко ставала очевидною»⁴⁵. Дебенедетті спостерігає за діями нацистів у перші дні депортації євреїв з Рима. У такому контексті емоційна залученість стає неоціненним інструментом людської взаємодії. Саме через співчуття Лоренцо Леві відчуває спільну людяність, тему, наскрізну для третьої та останньої фази праці Леві – «Історії десяти діб», де він описує відхід німців з Аушвіца, прибуття росіян та повернення людських стосунків⁴⁶. Леві у цій частині книги змінює жанр, можливо, задля підкреслення чудесних змін, пишучи у форматі щоденника і занотовуючи кожен з останніх десяти днів у Аушвіці⁴⁷.

⁴⁴ Ibid. – P. 122.

⁴⁵ *Debenedetti G.* October 16, 1943. – Notre Dame, 2001. – P. 60.

⁴⁶ Леві описує деталі своєї втечі з Аушвіца у другій книзі «La Tregua» («Пробудження»), на основі якої Франческо Розі зняв у 1997 р. фільм з назвою «Перемирення».

⁴⁷ Згідно з Жаном Біасіном, щоб описати наслідки Голокосту, Леві вдався до чіткої техніки опису, що поєднує різні жанри, як-от біографію, історичні мемуари, оповідь про подорож, крутійський роман, моральне писання. За Стюартом Хьюзом, стилістичний вибір Леві в останній частині книги має підкреслити жорстокість нацистського злочину: «Останні десять діб

У праці «Політика протиріч та ідеологія жанру» Фелісіті А. Нассбаум описувала щоденник та журнал як «відображення дійсності, а не невдалу версію якогось більш зв'язного та уніфікованого письма. Попри те, що щоденник та інші серійні наративи імітують традиційні та послідовні жанрові коди (роман, епос, драма, комедія, трагедія), будучи написаними “приватно”, вони уникають наявних категорій, щоб розповісти “правду” про подію. Автор щоденника вдає, ніби просто детально записує події»⁴⁸. Згідно з цим аналізом, запис у щоденнику пропонує опис події та зосереджується на самому факті зображуваної події. Відповідно, цілі й завдання щоденника слугують Леві для надання точного й детального опису звільнення задля підкреслення його значущості та величі.

Щоденник також подає наратив, який розвивається у часі, даючи автору можливість відобразити події в постійному потоці. Марго Каллі звертає увагу на цей аспект щоденника: «В той час як роман чи біографія можуть сприйматися як художня цілісність, щоденник завжди у русі, завжди, в певному сенсі, фрагмент. Не можна сказати, що щоденники не мають чіткої форми, але їхня форма виникає в процесі існування в часі»⁴⁹. Щоденник бачиться як робота в процесі, а не як завершена дія, що є доречним для опису зміни емоцій в умовах, що проходять певні стадії розвитку. Час можна контролювати та організувати у формі щоденника. Ця риса видається особливо важливою у контексті таборів, де в'язні не мають особистого часу і форма щоденника може ставати символом відновленої автономності та незалежності.

Такий вибір здається цілком виправданим для відображення спогадів Леві щодо подій, свідком яких він став. Шошана Фелман,

жививання, без охорони та на жорстокому січневому холоді, це єдиний розділ, описаний Леві з усіма страховинними деталями. На те були причини моральні та естетичні, адже нацисти тріумфували у поразці, зломивши дух навіть тих, хто дочекався цього моменту: колишні в'язні втратили людську подобу. Разом зі смертю кожного наступного в'язня від холоду чи голоду вмیرали залишки людських норм».

⁴⁸ *Nussbaum F.A.* The Politic of Subjectivity and the Ideology of Genre // *Women, Autobiography, Theory / Eds. S. Smith, Ju. Watson.* – Madison, WI, 1998. – P. 165.

⁴⁹ *Culley M.* Introduction to a Day at a Time: Diary Literature of American Women, from 1764 to 1985 // *Idem.* – P. 220.

натомість, вважає, що, хоча свідчення і стали найпоширенішим способом згадувати травматичні події, як-от Друга світова війна та Голокост, вони не надають повного розуміння подій: «Відповідно до власне подій, свідчення складається з уривків і скалок спогадів, які було перенасичено подіями, що не вквалися у свідомість чи пам'ять, подіями, які не можна пізнати чи усвідомити, подіями поза рамками нашої системи цінностей»⁵⁰. Але у випадку Леві стиль щоденника відкриває глибину та ширину його пам'яті, його моральність, його відновлену цікавість до інших⁵¹. Така форма оповіді, яка увічніює події для інших, може бути наслідком віднайденної турботи про майбутні покоління, відтак слугуючи як письменникові, який має розказати, що трапилось, так і читачеві, який має це знати⁵².

Перші спроби співпраці та порозуміння відбуваються у тривожній атмосфері. У наступному прикладі повернена турбота про інших вказує, що інший кодекс поведінки попри все можливий: «А тоді Товаровські... запропонував, щоб інші хворі чоловіки дали нам трьом, хто працював, від кожного по шматочку хліба, і вони погодились. Лише день до того такі дії були немислимі. Закон табору був: "Іж свій хліб та, якщо можливо, хліб свого сусіда", що не лишало місця для великодушності та вдячності. Це справді означа-

⁵⁰ *Felman Sh.* Education and Crisis, or the Vicissitudes of Teaching // *Testimony Cries of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History.* – New York, 1992. – P. 5.

⁵¹ Більше про пам'ять у біографічному письмі див.: *Olney J.* *Autobiography and the Cultural Moment: A Thematic, Historical, and Bibliographical Introduction* // *Autobiography: Essays Theoretical and Critical.* – Princeton: Princeton University Press, 1980. – 360 p.

⁵² І справді, Леві підтверджує, що писати його змусило бажання передати свій досвід. «Я писав, бо відчував потребу писати... Мені здавалося, що письмо було для мене чимось на зразок лежання на Фройдівій кушетці. Я відчував нездоланну потребу говорити вголос. Тоді, у концентраційному таборі, мені часто снилося, що я повернувся додому, повернувся до родини, розказав їм усе, але ніхто не слухав мене. Особа переді мною не слухає, а просто розвергається і йде. Я розказав про цей сон товаришам у концентраційному таборі, і вони сказали: "З нами таке теж буває". А пізніше я прочитав точно такий самий опис у спогадах інших колишніх в'язнів» (цит. за: *Camon F.* *Conversation with Primo Levi.* – Marlboro, VT., 1989. – P. 42).

ло кінець *табору*. Це стало першим людським жестом поміж нас. Я вірю, що від цього моменту можна рахувати початок змін, з якими ми, хто не загинув, повільно перетворювались з *Häftlinge* (в'язнів) знову на людей»⁵³.

Розділяючи базову потребу – їжу, – в'язні відновлюють свою спільність та людяність. Вони усвідомлюють важливість пожертви для інших, убачаючи особисте добро у добрі колективному. Леві визнає, що його надію було відроджено, й усвідомлення цього надає йому контроль над ситуацією. Хоча він хворий, він спроможний на дії, щоб за допомоги друга та його співчуття знайти необхідні речі для нерухомих і більш хворих: «Ми з Чарльзом розподілили різні завдання назовні. Лишалася ще година світла: експедиція принесла нам пінту спирту та банку дріжджів, які хтось викинув у сніг; ми розподілили картоплю та по одній ложці дріжджів на особу. Мені здавалося, що це допоможе ліквідувати нестачу вітамінів»⁵⁴. Тут Леві демонструє дух співчуття і співпраці: він згадує хімічні властивості дріжджів та використовує ці знання на благо. Турбота про інших дає автору змогу використати свою освіту на допомогу спів'язням, у такий спосіб перемагаючи нелюдську та абсурдну логіку *табору*.

Джоан Кеннон підкреслювала гротескну логіку концентраційних таборів, описуючи безглузді правила, які в'язні мали терпіти: «Леві відзначає безглузду точність щоденної переключки, абсурдні та незлічені заборони. В'язням наказувалося зняти черевики, які потім перемішували та забирали, замінюючи на дерев'яні сабо. В'язні швидко усвідомлювали, що заборонено все і заборонено без причини: “*Hier ist kein warum*” (Тут не існує “чому”))»⁵⁵. Правила табору відкидають глузд чи критичний розгляд, накидаючи існування без мети. Пригадування через співчуття знань з хімії підкреслює небажання Леві приймати таку логіку. В'язні усвідомлюють, що логіки в *таборі* не існує, однак вони також розуміють, що поза табором вона лишилася. І справді, здатність Леві

⁵³ *Levi P. Survival in Auschwitz.* – P. 160.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Cannon J. Memory and Testimony in Primo Levi and Giorgio Bassani // Cambridge Companion to the Italian Novel.* – Cambridge, 2003. – P. 130.

до співчуття в останній частині книги виокремлює не лише глибину страждань, які мали винести євреї, а й їхню силу та волю не втратити віру та чуйність до інших.

Емоційна турбота Леві про інших впливає на заключних сторінках: «Я думав, що життя назовні було прекрасне і стане прекрасним знову, і що зараз безглуздо опускати руки. Я розбудив тих пацієнтів, хто дрімав, і, коли упевнився, що всі мене слухають, сказав їм спочатку французькою, а потім наскільки вмів німецькою, що зараз вони усі мають думати про повернення додому і що тепер є певні правила поведінки, яких потрібно дотримуватися»⁵⁶. Спогади про життя поза табором викликають у Леві співчуття та надають йому натхнення розбудити інших в'язнів та заохотити їх думати про повернення додому. Його підтримка стає конкретною, коли він докладно пояснює іншим, як вести себе, щоб уникнути поширення хвороб. Спогади тут мають позитивну дію, на протигагу дослідженим випадкам, коли згадування подій попереднього життя знижували шанси на виживання у таборі.

У своєму аналізі «Вживання в Аушвіці» Кеннон розглядає негативний вплив спогадів на виживання в'язнів у *таборі*: «Допоки в'язень Леві відданий спогадам про злочини проти нього, він не може дозволити собі ніжитися у спогадах про домівку. Автор стверджує, що спогади про дім рідко впливають у вранішній час в'язнів. А коли це трапляється, то є небажаним втручанням, оскільки погіршує сприйняття теперішнього. Італійські в'язні швидко відмовляються від недільних зустрічей-спогадів. Подібно до інших в'язнів, Леві мав відкинути спогади про свою родину та колишнє життя у Турині. Забуття є способом до виживання»⁵⁷. Животіння в таборі настільки жорстоке, що спогади про втрачене стають для ув'язнених нестерпними. Незгадування є одним зі шляхів до виживання. Натомість, в «Історії десяти діб» пам'ять стає інструментом виживання, даючи змогу перебороти моральну та фізичну шкоду. Вона допомагає відновити почуття стабільності, подолати спустошеність, підкреслити, що сама пам'ять, як і здоровий глузд, є жертвою життя у *таборі*.

⁵⁶ *Levi P. Survival in Auschwitz.* – P. 164.

⁵⁷ *Cannon J. Op. cit.* – P. 132.

Однією з ознак надії є відновлене між в'язнями бажання співпрацювати: «Новина, що суп охолоджується, швидко поширилася натовпом напівживих, маса змучених голодом облич з'явилася у дверях... Більшість потім розійшлися, але один підійшов до нас. Він був з Парижа, елітний кравець (за його словами), хворів на туберкульоз. Він запропонував в обмін на дві пінти супу пошити нам одяг з покривал, яких у таборі було ще багато... Наступного дня ми з Чарльзом мали куртку, штани та рукавички з грубої тканини та неймовірних кольорів»⁵⁸. У цій ситуації в'язні вчаться самоорганізовуватися. Зважаючи, що лише один із них запропонував свої послуги, можна припустити, що співпраця була явищем обмеженим. Більшість просто зібралася, щоб дістати якусь їжу, отже, отримувати, не даючи нічого взамін. Але вони наново усвідомлюють, що простий обмін речей на послуги може захоплювати довіру та співчуття, що виростає у бажання допомагати іншим та стимулює задоволення та почуття спільності. Лінн Хендерсон описує цю динаміку як «засадничий принцип міжсуб'єктних стосунків, що являють собою не поглинання одного іншим, а звичайні стосунки себе та іншого, особи та громади»⁵⁹. Хоча було доведено, що виняткові ситуації, як-от Голокост, створюють нові правила поведінки, Леві показує, що через співчуття люди можуть підніматися над ситуацією, стверджувати загальнолюдські цінності та поважати людську гідність.

ВИСНОВОК

Ми побачили, що у праці Леві співчуття має кілька функцій. Його відкидання поглиблює самотність. Оманливе співчуття, на прикладі Анрі, здобуває особисту вигоду за рахунок довіри. Здатність до співчуття є мірою етичних стандартів та людяності, як у випадку з в'язнями, коли ті відроджують у собі повагу та чуйність до інших. Різноманітні вираження співчуття у свідченні Леві надають нові виміри розуміння цієї емоції та її динаміки. Вони також суперечать позитивістському відокремленню емоцій від інших форм розумової діяльності

⁵⁸ *Levi P. Survival in Auschwitz.* – P. 164.

⁵⁹ *Henderson L. Legality and Empathy // Michigan Law Review.* – 1987. – № 85. – P. 24.

ті, наприклад інтелекту. «Ранній позитивістський підхід до розуміння емоцій передбачав, що відповідний опис потребував аналітичного відокремлення емоцій від інших людських здібностей. Так само як позитивістське розуміння відчуттів намагалося відділити чисту чуттєву інформацію від її розумової інтерпретації, так і позитивістське розуміння емоцій намагалося відділити концепт емоції від розумових здібностей та органів чуття»⁶⁰.

Припущення, що емоції відрізняються від розуму чи інших способів людського сприйняття дійсності, суперечить свідченню Леві, що ілюструє раціональні компоненти емоційного ставлення. У Леві співчуття до інших чітко виражене і його мотиви докладно описані. Наприклад, оманлива поведінка Анрі не викликає у Леві співчуття, а повага Альберто до в'язнів – навпаки. Леві показує, що можливо проаналізувати емоцію, як у випадку з хворим угорським в'язнем, котрий пропонує свій хліб: «Прийшла черга Сомогі. Він був угорським хіміком, мав приблизно п'ятдесят років, був худим, високим і мовчазним. Як і голландець, він страждав на тиф та скарлатину. Він не розмовляв, напевне, днів п'ять; того дня він відкрив рота і сказав: “Я маю пайку хліба під матрацом. Розподіліть її між вами трьома. Я вже не їстиму”. Ми не знали, що йому відповісти, але певний час не чіпали хліб. Його обличчя наполовину запухло. Допоки він був при тямі, він лишався закритим у своїй впертій тиші»⁶¹.

Співчуття тут має кілька рівнів. Людина шляхетно пропонує хліб, а в'язні висловлюють повагу його біді мовчанням та відстрочкою дії. Їхня поведінка демонструє спрощеність позитивістського розділення розуму і співчуття, оскільки дії чоловіків засвідчують витончену здатність думати, діяти та оцінювати. Більше того, щедра пропозиція Сомогі виявляє його турботу про інших та явний зв'язок між ними усіма.

Елізабет Шпельман у праці «Плоди скорботи» підтверджує цю викривальну здатність емоцій: «Отже, тоді наші емоції, або, принаймні, деякі з них, можуть викривати, про кого ми турбуємося,

⁶⁰ *Jaggar A. Love and Knowledge: Emotions in Feminist Epistemology // Gender/Body/Knowledge: Feminist Reconstructions of Being and Knowing / Eds. A.M. Jaggar, S.R. Bordo. – New Brunswick, 1989. – P. 148.*

⁶¹ *Levi P. Survival in Auschwitz. – P. 170.*

або на кого не зважаємо. Вони надають важливі підказки щодо того, як ми бачимо своє втілення в життях інших, а вони – в нашому. А відсутність емоцій каже так само багато, як і їх наявність»⁶². Згідно зі Шпельман, емоції надають образ того, як люди ставляться до інших та наскільки турбуються про них, а відповідно їх можна вважати засобом до вираження інших людських здатностей. На прикладі Сомогі, його співчуття виражає його увагу до інших в'язнів, розуміння їхнього стану та усвідомлення небезпеки для них надалі.

На початку оповіді Леві пояснює логіку існування в'язнів у таборах знищення як суто особистісну битву за виживання. Ця логіка не зважає на потреби інших. У цьому оточенні співчуття є рідкістю, а байдужість – правилом. Оскільки щире співчуття не можна відокремити від здатності думати та оцінювати, з праці Леві можна зробити висновок, що простір без співчуття означається нездатністю думати. Наприклад, його спогад про прибуття до Аушвіца характеризується саме такою нездатністю. В'язні поводяться так, наче «ми» швидко перетворюється на «воно», самотнє, хоч і в групі, та нездатне мислити: «Це пекло. Сьогодні, в наш час, пекло має бути саме таким. Величезна пуста кімната: ми натомлені, стоїмо, кран капає, але ми не можемо напиться води, ми чекаємо на щось, це щось точно буде жахливим, нічого не відбувається і продовжує не відбуватися. Про що тут можна думати? Думати більше не виходить, це як бути вже померлим»⁶³.

Брак співчуття і турботи веде до нездатності мислити. В цих умовах навіть уявлення жахливих наслідків викликає скоріше апатію, аніж страх. Леві пов'язує нездатність думати зі смертю. Його оповідь показує знесилюючі наслідки пустки без співчуття, але також кінець відчуження разом із поверненням чуйності та людяності. Вияви співчуття у відповідь на нелюдяні умови підкреслюють здатність співчуття протистояти жахам таборів та забуттю. Співчуття до інших переборює страх Леві не бути почутим, страх, що часто переслідує його у снах, описаний як «біль у

⁶² *Spelman E.* Fruit of Sorrow. – Boston, 1997. – P. 109.

⁶³ *Levi P.* Survival in Auschwitz. – P. 22.

чистій формі»⁶⁴. Співчуття, як зазначено в епіграфі, це єдине, чого вимагає Леві від читачів задля усвідомлення стану іншого, «хто гине через так або ні»⁶⁵. Співчуття уможлиблює визнання тих, хто, на відміну від автора, не вижив, та змушує нас також стати свідками, отже, за словами Леві, «нести відповідальність» за будь-яку дію, спрямовану на знищення расової, етнічної, національної чи релігійної групи.

*Переклад з англійської
Віталія Боброва*

⁶⁴ Ibid. – P. 60.

⁶⁵ Ibid. – P. 9.